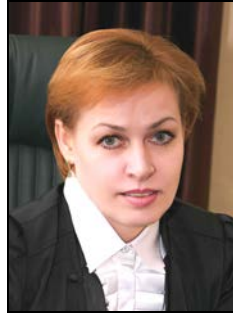

Гордієнко Тетяна Петрівна,
д.пед.н., доцент, завідувач кафедру
інформаційних систем і технологій,
Косинська Олена Анатоліївна,
к.пед.н., в.о. завідувача кафедру
педагогіки та психології

65.242

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З УПРАВЛІННЯ

В умовах ринкової економіки все актуальнішою стає проблема підготовки управлінців для усіх сфер економіки. Відомий спеціаліст з менеджменту Пітер Друкер підкреслює, що «підготовка менеджера стала необхідністю ... тому що сучасне підприємство стало одним із найважливіших інститутів нашого суспільства» [1, с.193].

Це повною мірою відчуло українське суспільство і українська економіка, а система освіти відреагувала на зростаючі потреби у кваліфікованих менеджерах збільшенням обсягів набору і розширенням мережі навчальних закладів, які ведуть підготовку фахівців з цього напрямку. Саме в роки незалежності підготовкою менеджерів стали займатися більшість вищих навчальних закладів як державної, так і недержавної форм власності. За цей час підготовлено таку кількість спеціалістів, що, як твердять центри зайнятості, саме серед них чи не найбільше не працевлаштованих за спеціальністю. Разом з тим, катастрофічно не вистачає ефективних менеджерів, здатних працювати в динамічних умовах ринку і саме це, на думку таких вчених як А.І. Кредісов, Є.Г. Панченко, В.А.Кредісов є однією із причин неефективного управління підприємствами в усіх сферах економіки.

Вивчення літературних джерел показує, що все більше науковців висловлює думку про доцільність реалізації етичних та духовних засад в економіці загалом та управлінні зокрема. Так, проблемам етичної моралі, етичного та соціального менеджменту присвячені дослідження О.Білоруса, В.Е.Косарева, Р.Ф.Пустовійт, О.С.Сосніна та інших українських вчених. Як свідчать публікації, ця проблема цікавить не тільки науковців, але й практиків. Сучасні керівники все частіше аналізують причини успіхів та невдач у діяльності підприємств, намагаючись виявити помилки, невикористані резерви і оцінити наявний потенціал. Багато з них розуміє значення соціально-психологічних та культурних факторів. Окремі спеціалісти з управління відмічають, що в практиці менеджменту 60 – 70% займає поведінковий аспект, очевидною стає соціологізація та психологізація процесу управління, все більше проявляється гуманізація, актуальнішою стає реалізація етичних засад у бізнесі та менеджменті, підвищення духовного рівня людей, які беруть участь у цих процесах.

Зміни у суспільстві, його поступальний розвиток ставлять нові вимоги до менеджменту, на які має реагувати система підготовки фахівців, а також враховувати їх динаміку і забезпечувати здатність спеціалістів-менеджерів пристосовуватись до нових умов. На сьогодні накопичився значний зарубіжний та вітчизняний досвід підготовки менеджерів. Як свідчать наукові дослідження та практика, він дозволяє виявляти вузькі місця та нереалізовані можливості, постійно удосконалювати навчально-виховний процес у вищих навчальних закладах та швидко реагувати на зростаючі вимоги до фахівців з управління. Разом з тим організація та зміст підготовки спеціалістів з управління у вищих навчальних закладах України неповною мірою враховує необхідність формування у студентів загальної та етичної культури, використання засад етичного менеджменту у майбутній професійній діяльності, а також формування і розвиток духовності кожного студента.

Метою статті є виявлення можливостей вищого навчального закладу та їх реалізація у формування духовності майбутніх управлінців.

Сучасний менеджмент найчастіше пов'язують із бізнесом, тому вважають, що мірою його результативності є прибуток підприємства. Мірою ефективності менеджменту, на наш погляд, має стати не тільки оптимальність реалізованих ресурсів, а й дотримання суспільно значимих цінностей, що сприяє досягненню максимально очікуваних результатів. Саме з цим пов'язана необхідність етичного менеджменту, тобто менеджменту, в основі якого знаходяться етичні засади – норми та правила взаємовідносин не тільки керівників і підлеглих, керівників різних рівнів, але й відносин із споживачами, партнерами та конкурентами. Гуманізувати взаємовідносини на усіх рівнях,

реалізувати етичні принципи та норми у професійній діяльності неможливо без достатнього рівня розвитку духовності кожної людини – члена суспільства та трудового колективу. В силу соціальної природи менеджменту етичний менеджмент повинен стати нормою не залежно від галузей економіки. Характерно також, що він є одним із нематеріальних ресурсів не тільки організації, а й суспільства.

Саме це зумовлює необхідність формування духовності майбутніх фахівців у стінах вищого навчального закладу.

Аналіз літературних джерел та практики управління сучасними підприємствами дає підстави стверджувати, що реалізація засад етичного менеджменту у практичній діяльності керівників різних рівнів управління організаціями залежить від: росту загальної, морально-етичної та духовної культури суспільства загалом та бізнесу зокрема, що є одним із найважливіших показників та умов розвитку не тільки організації, економіки, але й людства; духовного, морального та інтелектуального розвитку особистості (споживача, працівника, керівника тощо) як найбільшої цінності суспільних та економічних відносин; розвитку організаційної культури підприємств, основу якої повинні становити духовні цінності; наявності освічених, духовно багатих та висококваліфікованих спеціалістів з управління; готовності менеджерів до зміни акцентів в управлінні, серед яких провідними стають взаємовідносини, побудовані на морально-етичних нормах і ін.

Щодо росту загальної та морально-етичної культури сучасного суспільства ведуться бурхливі суперечки. На рівні пересічних громадян побутує думка, що відбувається деградація цінностей та відносин, домінування матеріального над духовним. Однак, історія свідчить, що все таки відбувається прогрес і у сфері духовності та культури, хоча і не такими темпами, як хотілось би. Розвиток суспільства безпосередньо пов'язаний з розвитком людини, особливо з її соціалізацією та індивідуальним духовним розвитком. Особистість у процесі життєдіяльності не тільки набуває певних якісних характеристик, а й вимагає поваги, уваги, взаємовідносин, які ґрунтуються на принципах моралі та етики і сама їх реалізує у діяльності і поведінці.

Дослідження також підтверджують розвиток організаційної культури підприємств і все більшу увагу керівників до цього феномену. Сучасна організаційна культура базується на морально-етичних принципах, традиціях та цінностях, вона є основою етичного менеджменту в організації. Як свідчить практика, наявності умов і розуміння необхідності реалізації засад етичного менеджменту у практиці управління недостатньо – потрібна ще і готовність керівників усіх рівнів до змін себе та акцентів в управлінській діяльності. В умовах України ця проблема залишається гострою, оскільки значна частина керівників підприємств та їх структурних підрозділів взагалі немає спеціальної професійної підготовки. Частина керівників уявляє управління в умовах ринкової економіки як владу сили, основу якої становлять авторитарно-силові методи впливу та жорсткі відносини. Часто це реалізується на рівні трудового колективу, що приводить до мінімальної продуктивності праці, а значить і значних економічних втрат. Однак такі підходи у взаємовідносинах з партнерами та споживачами не просто неефективні, а шкідливі, бо негативно позначаються на ділових стосунках і приводять до економічних втрат. Тому, на наш погляд, одним із шляхів реалізації етичних принципів в управлінні організаціями є необхідність підготовки кваліфікованих фахівців з високим рівнем духовності.

Незважаючи на те, що підготовка професіоналів з менеджменту для української вищої школи відносно нова, вже накопичений певний досвід, який дозволяє удосконалювати процес підготовки фахівців з урахуванням тенденцій розвитку економіки загалом та менеджменту зокрема. Для того щоб менеджер зміг реалізувати етичні засади у професійній діяльності потрібні певні знання та навички, особистісні якості. Саме сформовані духовні цінності, етичні норми повинні стати чи не найважливішими регуляторами поведінки та професійної діяльності.

Навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі чутливо реагує на зовнішні фактори, запити та потреби суспільства. Вирішальне значення мають такі зовнішні чинники як: загальний рівень культури суспільства - саме він впливає на формування духовних цінностей та моральних норм і визначає їх цінність і значимість у всіх видах суспільних відносин; домінуючі принципи соціально-економічних відносин; зростання ролі духовності особистості керівника та етичного менеджменту; ставлення до етики і моралі, духовної культури у соціокультурному середовищі конкретних організацій та бізнесу загалом; стимулювання соціальної відповідальності, яка базується саме на рівні духовності особистості керівника тощо.

Не менше значення мають і внутрішні чинники, а саме: усвідомлення особистістю значимості духовних цінностей та морально-етичних принципів у житті суспільства і професійній діяльності; формування потреби у розвитку духовної культури та дотримання етичних правил і норм; свідоме

сповідування духовних цінностей і прагнення до їх реалізації у повсякденному житті та професійній діяльності; організаційна культура навчального закладу, побудована на високо духовних взаєминах педагогів та студентів та реалізації морально-етичних принципів у всіх сферах життєдіяльності вузу.

Проведені опитування студентів свідчать, що майже у 60% опитаних домінують матеріальні цінності, важливість духовних та морально-етичних цінностей у житті та бізнесі відмічає лише кожний сьомий студент. Цікаво, що терпіння неетичне ставлення до себе студенти категорично не хочуть, однак дотримуватись етичних норм у стосунках не вважають за необхідне. Це підтверджує необхідність акцентування уваги у навчально-виховному процесі на формуванні внутрішнього світу майбутнього фахівця, його цінностей, загальної духовної та етичної культури – того, що суттєво буде впливати на професійну діяльність.

Процес підготовки фахівців з менеджменту має поєднати можливості соціального та навчально-виховного середовища і потреби та прагнення кожного студента, який хоче стати успішним менеджером. Для реалізації цього завдання необхідно, з одного боку, забезпечити змістовну сторону навчального процесу, з другого – створити відповідне мікросередовище у навчальному закладі, яке стимулювало б формування етичних цінностей, їх реалізацію у поведінці кожного студента як у вузі, так і поза його межами, а також спонукати кожного студента до індивідуального саморозвитку особистості високого рівня загальної культури та духовності.

Опитування студентів свідчить, що у студентському, та й молодіжному середовищі загалом, сформувалася субкультура, яка відрізняється не дотриманням, а порушенням етичних норм і правил, духовність розуміється лише як елемент віросповідання. Це проявляється у характері спілкування та взаємовідносин. Зокрема 44% опитаних відмітили, що використовують ненормативну лексику у спілкуванні і вважають це нормою, ще 26% використовують її у своєму середовищі, бо не хочуть відрізнитися від ровесників, 4% опитаних вважають використання ненормативної лексики у спілкуванні ганебним, інші виразили своє пасивне ставлення щодо культури спілкування у студентському середовищі та у соціумі.

У значної частини студентів побутують споживацькі настрої – вони готові більше брати, ніж давати, що також є проявом невисокого духовного рівня. Більшість студентів вважає, що необхідно дотримуватись правил етикету, однак систематично їх порушує. Майже кожен третій студент перестає вітатися із викладачем, який уже не викладає на даному курсі і це не вважається порушенням правил етикету хоча причин такої поведінки пояснити не може. Студенти просто не задумуються над тим, що привітання є проявом елементарної культури. Це свідчить про необхідність підвищення загальної та духовної культури майбутніх фахівців.

Наукові дослідження свідчать, що загальна і духовна культура особистості формується, перш за все, середовищем, а також у процесі саморозвитку особистості. У будь-якому випадку навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі впливає не тільки на рівень, знань, умінь та навичок майбутніх спеціалістів, а й на рівень їх вихованості, загальної і морально-етичної культури, духовного розвитку. Однак, підготовка фахівців зводиться переважно до розумового розвитку, озброєння знаннями, уміннями та навичками, а розвиток особистості, її внутрішнього духовного світу відходить на другий план. Більшість викладачів вищих навчальних закладів вважає, що їх завдання – навчати, бо студенти настільки дорослі, що самі свідомо здатні займатися своїм розвитком та самовдосконаленням. Значною мірою це справді так, однак соціальна місія викладача по своїй природі полягає у вихованні не тільки змістом предмету, а й громадянською позицією, власним прикладом тощо.

Аналіз змісту підготовки менеджерів показав, що необхідно більше уваги акцентувати на гуманітарній підготовці майбутніх спеціалістів. Особливого значення набуває вивчення філософії, етики, вітчизняної та зарубіжної культури тощо. Це фундамент для професійної підготовки фахівців, які будуть працювати з людьми і брати участь у створенні матеріальних та нематеріальних благ для споживачів. Саме цикл соціально-гуманітарних дисциплін дозволяє формувати світогляд, цінності, ставлення людини до себе та інших людей, поведінку особистості і проявляти все це у професійній діяльності. Разом з тим, зважаючи на особливості управлінської діяльності, на наш погляд, цикл професійно орієнтованих дисциплін доцільно доповнити «Діловим етикетом», «Етикою бізнесу», «Етикою ділового спілкування», а на рівні кваліфікації магістр – «Етичним менеджментом».

Потребує удосконалення навчально-виховного процесу, використання сучасних інноваційних технологій. Більшість педагогів вважає, що використання сучасних комп'ютерних технологій сприятиме підвищенню якості підготовки спеціалістів. Однак часто забувають, що специфікою управлінської діяльності є робота з людьми. Очевидно, що віртуальне спілкування за допомогою сучасних технологій позбавляє практики безпосереднього контакту, що негативно позначається на

психологічному сприйнятті людини, умінні оцінити її психологічний стан, передбачити реакцію. Варто враховувати, що культура віртуального спілкування має свої особливості і етичні норми. Тому саме на практичних заняттях необхідно більше використовувати рольові та ділові ігри, які дозволяють не тільки виробити та закріпити професійні практичні уміння та навички, а й розвивати культуру спілкування на морально-етичних засадах, виробляти навички налагодження ділових стосунків тощо.

Загально відомо, що на якість підготовки фахівців великий вплив має їх практична підготовка, яка забезпечується комплексом практик. В нинішніх умовах є труднощі із налагодженням партнерських стосунків з базами практик, разом з тим, на наш погляд, при їх виборі необхідно вивчати особливості менеджменту кожного конкретного підприємства, особливо реалізацію на практиці етичних засад. Адже не секрет, що далеко не всі організації готові до реалізації етичних засад у бізнесі та менеджменті і часто при проходженні практики студенти зустрічаються саме з прикладами неетичного менеджменту, що може справити враження про відірваність теорії від практики управління, недоцільність дотримання етичних правил та норм у веденні бізнесу. Зрештою навіть негативні приклади при умілому використанні педагогів, правильній їх інтерпретації, можуть стати уроком етичного менеджменту, основу якого становить духовність особистості керівника. Тому одним із завдань економіко-управлінської чи переддипломної практики має бути вивчення особливостей реалізації етичних засад у менеджменті підприємства – бази практики. При цьому необхідно наголосити на наявності чи відсутності Етичного кодексу підприємства, реалізації моральних принципів в організаційній культурі, їх прояв у поведінці персоналу та дотриманні у діловому та міжособистому спілкуванні на всіх рівнях взаємовідносин у колективі, прояві духовних цінностей. Отримання такої інформації можливе за умови використання спостереження, бесід із працівниками підприємства, проведення анкетування та тестування. Навички використання названих методів дослідження виробляються при вивченні «Педагогіки та психології», «Соціології», «Менеджменту», «Управління персоналом», «Психології управління» та інших соціально-економічних дисциплін. В результаті студенти повинні не тільки виявити особливості етичного (чи неетичного) менеджменту, а й розробити рекомендації щодо його удосконалення.

Функціонування сучасних підприємств в умовах зростаючої конкуренції та зміни акцентів у бізнесі вимагає реалізації засад етичного менеджменту, основу якого становлять духовні цінності та духовна культура. Більшість керівників-практиків не мають достатньої професійної підготовки з управління загалом та реалізації морально-етичних засад в управлінні, у них також недостатній рівень духовної культури тому назріла необхідність у їх професійній підготовці. Процес підготовки фахівців до реалізації засад етичного менеджменту у вищих навчальних закладах включає оновлення змісту за рахунок введення до навчального плану ряду дисциплін («Діловий етикет», «Етика бізнесу», «Етика ділового спілкування»), а на рівні кваліфікації магістр – «Етичний менеджмент»), запровадженням нових підходів до організації навчально-виховного процесу, які включатимуть морально-етичну складову, формуванням організаційної культури вузів на основі духовних та морально-етичних цінностей, правил та норм, а також формуванням потреби у майбутніх фахівців у постійному самовдосконаленні та розвитку духовності.

Поєднання теоретичних знань, вироблення навичок етичної поведінки та реалізації засад етичного менеджменту, формування у студентів потреб у самовдосконаленні особистісних та професійних якостей дозволить забезпечити високий рівень підготовки до управлінської діяльності в умовах сучасних підприємств.

Загалом проблема підготовки фахівців до реалізації засад етичного менеджменту надзвичайно багатогранна і має багато шляхів вирішення. На сьогодні необхідний системний та комплексний підхід до теоретичного обґрунтування, методичної розробки та практичної реалізації основних положень формування духовності майбутніх фахівців з управління у навчально-виховному процесі, а також застосування новітніх технологій, досвіду вітчизняних та зарубіжних вищих навчальних закладів. Нею повинні зацікавитися не тільки викладачі вузів, а й управлінці-практики, бо тільки спільні зусилля сприятимуть вирішенню назрілих проблем.

Література

1. Друкер Питер Ф. Практика менеджмента / Ф. Питер Друкер [пер. с англ.]. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2007. – 400 с.